

**ԱՂՕԹԱՍԱՏՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԱՂՕԹԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ,
ԱՂՕԹԱՍԱՏԻՆ ԵՒ ԱՂՕԹԵՐԳՈՒԹԻՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ
ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԶԱՏՈՐՈՇՄԱՆ ԼՈՅՍԻ ՄԸ ՏԱԿ.**

Ծ.Ռ.Պ.

Քանի մը միւթեր պիտի տեսնենք: Պիտի ուզէի որ այդ միւթերը աւելի գործնական ըլլային, եւ ձեր կեանքիմ մօտ, որում կը պատրաստուիք:

Այս երեկոյ այս տեսակ միւթ մը առած եմ:

Նիւթ մը՝ որում գեղագիտութեամբ դասերում մէջ ակնարկած ենք: Բայց միայն ակնարկած: Պիտի ուզէի որ այդ միւթը աւելի մօտէմ քննենք:

Այս զատորոշումը ծանօթ է: Գեղագիտութեամբ մէջ զամազամ կերպեր զատորոշած ենք իրականութեամբ յարաբերաբար, որոնք են՝ Օգտակար Կայացում, Վերակայացում, եւ Զուտ Կայացում:

Այս զատորոշումը կրնայ մեզի օգնել եկեղեցական արարողութեամբ իմէ ըլլալում եւ իմշպէս կատարուելում աւելի խոր ըմբռնում մը ունենալու համար: Պիտի ըսեմ թէ իմէ առիթով եկած է այդ զատորոշումը իմ մտքիս:

Մենք, մեր Գահիրէի դպրոցիմ մէջ պարախումբ մը ունէինք: Տղաքներ կային որոնք իրենց յարմարութեամբ համար ըմտրուած էին պարեր ընելու համոզմունքում, տարիիմ մէջ զամազամ առիթներում: Ես պարագրութիւնը կը ձեւաւորէի եւ եղբայրս ալ ամոնց երաժշտութիւն կը դնէր: Ընդհանրապէս մեր միւթերը հոգեկանիմ կը պատկամէին: Նաեւ կային մեր ազգային կեանքէմ միւթեր. մէկը ամոնցմէ գիտէ՞ք՝ "Վարդամանցը": Մէկմ ալ կը մերկայացնէր "Ըմտրեալը" որ իր ժողովուրդի անկումիմ մէջէմ վեր կ'ելլայ, Աստուծոյ դիմաց կ'երթայ, անկէ կ'ընդունի Նոր Օրէնքը, կը դառնայ իր ժողովուրդիմ եւ զայմ անկումէմ կը վերցնէ Աստուծոյ: Այս է "Ըմտրեալը": Այս տեսակ միւթեր ունէինք:

Բայց պատահեցաւ որ (երրորդ տարիմ) Պէթիովէի մահուամ Զարիւրամեակմ էր (1927-իմ): Աշխարհի մամէ կողմը համոզեսներ կ'ըլլային: Նոյմ ատեն, մեր կարգիմ, ուզեցիմք մենք ալ տօմել, եւ համոզես մը սարքեցիմք: Այդ համոզեսիմ՝ իր գործէմ խօսուեցաւ, կտորներ մուագուեցան: Դրած էիմ բեմիմ՝ Պէթիովէի կիսամդրիմ: Աւարտելու համար համոզեսը, մեր աշակերտները մէկ կշռութաւոր քալուածքով մը սրահիմ ետեւէ կեանք ծաղկեցնելով, պսակ ի ձեռնիմ մօտեցամ ամդրիիմ, ըրիմ իրենց յարգանքը ու պսակները ամդրիիմ տուիմ: Ու ետ դարձամ, եւ ելամ դուրս:

Այս եւ մախրոգ համոզեսներում մէջ հիմնական տարբերութիւն մը զգացի: Միմշեւ հիմա այս պարախումբը զամազամ բանքը կը մերկայացնէր: Իրենք զիրենք չէին այդ պարագաներում: "Վարդամանց"իմ մէջ, օրիմակի համար, այդ պատմական ամձմաւորութիւնները կ'ըլլային: Մէկը՝ Ղեւոնդ Երէց, ուրիշ մը՝ Վարդամը, զիմուորները, եւայլ: Իսկ այս վերջիմ պարագայիմ, իբր աշակերտութեամբ մերկայացուցիչները, իրենք կը յառաջամային, Պէթիովէիմ տալու իրենց պսակը: Հետեւաբար փոխուած էր կացութիւնը:

Այստեղ սկսայ խորհիլ որ պարի արուեստի երկու տարբեր սեռեր կան: Այժմ՝ որում մէջ պարողը ուրիշի մը դերը կ'ըմէ, երկրորդ՝ երբ պարողմ իմըզիմքմ է ամբողջութեամբ: Այս գաղափարով տեսայ որ տարբերութիւն մը պէտք է դնել արուեստի սեռերում մէջ: Այսպէս՝ կիրարկեալ արուեստներում մէջ *genre*-եր կան: Զուտ երաժշտութիւնը մոր իրականութիւններ կը չինէ: Ան մկատեցի հետեւաբար որ ուրիշ են բուն արուեստը եւ իրականութիւնը: Եւ մտքիս մէջ ծագեցաւ գործի մը գաղափարը:

Արուեստի մէջ կան այմ պարագաները ուր օգտակար, կեանքի մէկ պէտքիմ ծառայող առարկայ մը կը գեղեցկացուի, ոչ թէ՝ *plaque* ընելով, գեղեցկութիւն մը աւելցնելով, դուրսէմ զարդարելով, այլ իր եղածը աւելի աղէկ զիմքը ընելով: Սա գաւաթը արուեստի առարկայ մըմ է, իրեն օգտակարութիւնը ունենալով մպատակ մը կը գոհամայ՝ զայմ այս ձեւիմ մէջ դնելով: Եթէ արհեստը ի գործ կը դրուի արուեստաւորէ մը, ամ չի բաւականաբար որ ամոր օգտակարութեամբ համար միայմ ձեւ մը տայ ամոր, այլ կու տայ ամոր աղէկ, կատարեալ ձեւ մը: Գէշ կ'ըլլայ իր գործը երբ կատարեալգործումը բերելու ինքնութիւն ունի այդ զարդարանքը: Իմշպէս ճարտարապետութեամբ մէջ ալ, տունը կ'առնէ իբր օգտագործմամբ բան մը, ու պատերում եւ միւս մասերում միջեւ կը մտցնէ միութիւն

մը, հաւասարութիւն մը: Այս՝ աղէկ ճարտարապետութիւնն է: Սակայն, երբ այդ ընդ մօր զարդեր աւելցնելով, որոնք գեղեցկացման չեն մպաստեր, այլ լոկ աւելորդ բաներ են, տգեղ բան մը կը շինէ: Ասոնցմով, ասոնք՝ ճարտարապետները, արուեստի մէջ "ճախայ" կ'ընեն: Տգեղութիւնը ճիշդ այդ օգտակարութեամբ վրայ աւելցուած զարդերն են, խաղերն են, որոնք երբեք պետք չիկան:

Արդ՝ Օգտակար Կայացումը ճիշդ պետք եղածը դնելն է, որ կրնայ իր մը կամ արարք մը ըլլալ, բայց երկու պարագաներուն ալ չափը պահուելու է:

Արուեստը, միւս կողմէ, արդէն գոյութիւն ունեցած իրականութիւնը կը վերարտադրէ, բայց ամօր vision-իմ մէջ, ամօր աւելի խոր միութիւն մը տալով, քան ինչ որ ունի իրականութեամբ մէջ: Նկարիչը ատիկա կ'ընէ:

Բայց կրնայ ըլլալ որ արուեստագէտը բնութեամբ մէջ եղածին պէս անցընէ թուղթին, կամ քարին: Այս՝ Վերակայացումն է: Իսկ ուրիշ մը՝ բնութեամբ մամբ բայց երեւակայական բաներ կը շինէ: Այս ալ երեւակայական Վերակայացումն է:

Արուեստը կրնայ տակաւին ոչ օգտակար բաներ ալ շինել: Բոլորովին մօր իրականութիւն մը կայ օրինակի համար *melodie*-իմ մէջ: Այսօրուան մկարիշները կ'ուզեն այդ տեսակ մկարչութիւն մը ընել, որ կը կոչուի *non-figurative*, ուրտեղ մեր ճանշցած իրերը չկան, այլ գոյներ, գիծեր կան: Այս անգամ գտնելու *melodie* մը որ իր մամբը չունի եւ օգտակար ալ չէ:

Այս բոլորը՝ զաւու համար մեր միւթին:

Այս զատորոշումը եթէ եկեղեցական արուեստին, արարողութեանց կիրարկենք ի՞նչ կը գտնենք: Արարողութիւնները, երգերը, արարքները, ասոնք արուեստի մէջ այս մեծ բաժանումներն են որի՞մ կը պատկանին: Երբեմն կը պատկանին Վերակայացման: Այսպէս՝ Աւետարանը պատմութիւնն է Յիսուսի ըրածներուն, ըսածներուն: Գրականութեան մէջ պատմութիւնն ու մկարչութիւնը Վերակայացումներ են: Այսպէս ալ Յիսուսի կեանքը եղած է եւ աւետարանիչները վերակայացուցած են զայն, եւ դարձեալ ըմբերողուն կը վերակայացուի:

Իսկ Աղօթասացութեան պարագային Վերակայացում չիկայ: Սարկաւագ մը կ'երթայ "Ասացուք ամենեքեան միաբանութեամբ՝ Տէր ողորմեա", կ'ըսէ: Այստեղ օգտակար կամ կենսապատկան Կայացում ունիմք: Հետեւաբար կացութիւնը բոլորովին տարբեր է: Ինչպէս մանաւ պատարագի ատեն պատարագիչը Սկիիւր վեր կը վերցնէ "Այս իմ արիւնս է" կ'ըսէ Յիսուսի կողմէ, եւ վարէն խումբը "Ամէն" կը պատասխանէ: Այդտեղ դէ՞ր կը կատարեն: Ոչ: Դեր չիկայ հոն, այլ իրենք են որ այդ "Ամէնը" կ'ըսեն: Ժիշդ այնպէս ինչպէս մեր աշակերտները իրենք է որ զացին եւ իրենց ձեռքով պսակները անդրիին տուին:

Կը տեսնէք որ այս պարագային կատարողին հոգեբանութիւնը տարբեր է: Դեր կատարողը իր անձը կը ձգէ, ուրիշը կ'ըլլայ եւ իբրեւ այդ կը մերկայանայ: Եթէ հոգեբանութեամբ մայիմք՝ դերակատարի հոգեբանութիւն մը կայ: Իսկ միւս պարագային՝ ի՞նք է որ կ'ըսէ ի՞ր խօսքը:

Ի՞նչ են այս խնդիրները: Այն է խնդիրը որ՝ եթէ այդ հոգեբանութեամբ ըսէ, ըսուածը տարբեր կ'ըլլայ, որովհետեւ հոգեբանութիւնը տարբեր է: Եւ յետոյ եթէ իրերը առնենք անկեղծ եւ խոր կերպով իբրեւ ապրուած բան, կեանքի խաղ չէ որ կը կատարենք, այլ բուն իսկ կ'ապրինք հոն ըսուածները: Եւ մտածել որ երբ ինքզ պիտի չըլլաս, խոր կերպով քու կեանքդ պիտի չապրիս, այն ատեն բոլոր ըրածներդ եւ ըսածներդ անիմաստ կը դառնան: Հոն եկեր ես դերասանութիւն կ'ընես: Ու մամաւանդ, այն պարագային երբ մէկը գիտէ որ դերասանութիւն կ'ընէ, բայց չըսեր թէ դերասանութիւն է ըրածը, այն ատեն իբրեւ մարդ, իրաւ մարդ, երեսը չեն մայիր: Իր ըրածը անկեղծ չէ. վրան տարօրինակ մօրթ մը առած է եւ բուն իսկ իր արժեքը չի բերեր մէջտեղ: Հոս բարոյական խնդիր մըն ալ կայ, կեանքի իրաւութեան կամ ոչ իրաւութեան խնդիրը:

Այս տեսակետն առնելով կը տեսնենք որ եկեղեցական արարողութիւններու որոշ մէկ մասը, բոլոր շարժումները կը պատկանին Օգտակար Կայացման արուեստի կալուածին: Արուեստի՞ որովհետեւ ժեստերու, ձեւերու կատարելագործում մը կայ, ոչ թէ բնութեամբ մէջիմներուն պէս:

Ուշադրութիւն ընենք որ այն մարդերը որոնք արուեստի մէջ կարգաւորուած են, իբրեւ դեր չեն կատարեր աստիկա: Այն քահանայն որ պատարագիչ է, ինք կը պատարագէ եւ ոչ թէ ուրիշ մէկը իր մէջ: Այսինքն այս բոլոր խօսքերը, ժեստերը որ կ'ըսէ ու կ'ընէ իրաւ են եւ կու գամ բուն իսկ իր հոգիէն: Նոյն պարագան Աղօթասացութեան մէջ, ուր տեղ գոհութիւն մը կ'ուղղուի Աստուծոյ՝ պահած ըլլալուն համար զինք կամ զիրենք փորձաքննելու, եւայլմ: Հետեւաբար հոս ալ մերսէն իսկ եկող խօսքեր կ'արտասանուին: Բայց ես կը կարծեմ որ այս հոգեբանութեամբ չեն ըսուիր հիմա աղօթքները: Այլ միայն կը կարդացուին գրուածները:

Արդ՝ դիտենք թէ ինչ հոգեբանական պարագաներ կը մերկայանան այս խնդրին մէջ. -

Ա. - Ընթերցման Պարագայ. - Աղօթքները գրուած են եւ իրենք միայն կը կարդան:

Բ. - Աղէկ կը կարդան, հասկնալով կը կարդան կամ չհասկնալով: Մերեմաբար երբ մէկը կ'արտասանէ՝ գէշ կը կարդայ, առանց հասկնալու: Պէտք է հասկնալով կարդալ եւ արտասանել:

Գ. - Այս բաները ըմբռնելու դերասանական հոգեբանութեամբ: Այսինքն այս բաները կամ եւ ընթերցման ատեն ամոնց ձեւերը առնել:

Դ. - Երկու պարագայ կը հետեւի երրորդէն: Աստիկա գէշ դերասանութեամբ ըմբռնել եւ կամ աղէկ դերասանութեամբ ըմբռնել:

Ե. - Ինքն է, իրաւ, այս խօսքը ըսողը, եւ իր պահանջուած ձեւին մէջը. այն բանով որ իր լուսագոյմ հոգիովը, իր իմաստին մէջը կ'ըսէ:

Զմենք այս հիմն պարագաները:

Առաջին պարագային մէջ չհասկնար եւ չուզէր ալ հասկնալ կարդացածը: Գոց սորված է եւ կ'արտասանէ մերեմակամօրէն: Աստիկա ամենէն վատ, զգուշի վիճակն է:

Աստիկան մը վեր՝ երկրորդ, այն որ հասկնալով կը կարդայ բառերը, եւ շեշտերը ճիշտ են: Եթէ հետեւիս բան մը կը հասկնաս: Իր միտքը կայ հոն: Բայց հոս բուն իսկ աղօթքը չի կայ: Աղօթքը մէկու մը ուղղուած խօսքն է: Բայց հոս կայ *intelligence*-ի գործ մը, այսինքն ուրիշ մը գրած ըլլալով ամոնք ինք պարզապէս կը կարդայ, ամձնապէս իրմէ չէ որ կը բերէ ամոնք: Հետեւաբար հոս կրօնական բուն իսկ նշմարութիւն չի կայ:

Երրորդ պարագան այն է որ կարդացողը, ինքն ամձնաւորութիւն մը, *personage*-ի մը մէջ մտեր է, ամոր մորթը հագեր է եւ իբրեւ այդ կու գայ կը կարդայ: Եպիսկոպոս մը օրինակի համար որ *personage*-ի մը - եպիսկոպոսի - մէջ մտեր է, ճիշդ իբր այդ կու գայ ու ընթերցումը կ'ընէ: Նոր կացութեան մը առջեւ կը գտնուինք հոս: Մէկը ուրիշ մէկու մը *figuration*-ին մէջ մտած է եւ ամոր պաշտօնը կը կատարէ:

Ասանկ ըլլալով հանդերձ՝ չորրորդ, կրնայ գէշ խաղալ իր դերը: Պարթեւ հասակ մը ունի, աղէկ ձայն ունի եւ դեր կատարելու ատեն իր հաշուոյն իր յատկութիւնները կ'արժեցնէ: "Ճախայ" կ'ընէ: Սակայն բուն դերասանը, միւս կողմէ, ինքզինքն չէ որ մէջտեղ պիտի բերէ: Պէտք է զոհէ իր ամձնականութիւնը: Այդպէս չըմող դերասաններուն "Քապօթն" կ'ըսեն:

Ու այս բաները կրնան պատահիլ եկեղեցիին մէջ: Եպիսկոպոսին կամ վարդապետին այդ "Ճախ"ները: Զայնի խաղեր, երկարումներ, շարժումներ եւայլմ, ճիշդ այդ հոգեբանութեան արդիւնք են:

Իսկ մէյ մըն ալ կայ աստիկա աղէկ ըմբռնել: Ասոր չենք համոզուիր: Ժողովուրդը կը փնտռէ իրաւ մարդեր եկեղեցիին մէջ: Եկեղեցին խաղաղալու մը չէ ուր մարդ ինքզինքն ծախէ, հապա տեղ մըն է ուր ամկեղծութիւն պէտք է ամպատման գոյութիւն ունենայ: Եթէ սկիզբէն մեզի ըսուէր որ բեմ է այստեղը, այն ատեն ուրիշ կ'ըլլար պարագան, բայց երբ չըսուիր, մախ գէշ դերասանութիւն է որ կ'ըլլայ, եւ յետոյ խաբողներու մէջ կը գտնուինք ամբողջութեամբ: Եւ միւս կողմէ որքան ալ աղէկ կատարուի այդ դերասանու-

թիւները, կատարուածը բոլոր կատարեալը չըլլար, որովհետեւ հոս ձեւերը, ժեստերը զարդարանք մը կ'աւելցնեն արուեստին վրայ, եւ տեսակ մը plaque արուեստ է որ երեւան կու գայ այդ հոգեբանութեամբ եղած ժեստերէն: Կրնամք հետեւաբար ըսել որ բարոյական տեսակետով սուտ մը կայ գործի մէջ եւ արուեստագիտական տեսակետով ալ գեղեցիկ չէ եղածը: Որ կը զննակէ թէ ոչ մէկ արժէք կրնայ տրուիլ ամոր այլեւս:

Կը մնայ վերջին պարագայ մըն ալ ուրտեղ ամոք իրապէս ապրելով կ'ըսուիմ: Կարողացածները՝ սքանչելի մարդոց ձեռքով, սքանչելի forme-երու մէջ մտած բաներ են, բայց որոնք մոյմ ատեն իրաւ, ամկեղծ, պարզ գեղեցկութեամբ ալ բաներ են:

Արդ՝ իրաւ է որ այս բոլորը ուրիշներէ գրուած են, բայց մենք եկեղեցիի մէջ միշտ կ'ուզենք ամոք հոգիէն մարդեր: Այսինքն որ 1944 Փետր. 20-իմ եկեղեցիի մէջ այդ աղօթքները կարդացող քահանայ, քանի որ այդ հայրերու ցեղէն է, իւրացնէ ամոք գրածները եւ իր հոգիով արտասանէ զամոք:

Այն ատեն է միայն որ բարոյագիտական եւ գեղեցկագիտական տեսակետէն կը գտնուինք միութեան, խորութեան, իրաւութեան եւ ամկեղծութեան մը դիմաց:

Նաեւ՝ աղօթողներու (թէ՛ եկեղեցիի մէջ մոյմ պահում եւ թէ աշխարհի մէջ մոյմ ժամանակներում) միութիւնը կը հաստատէ, կ'ապահովէ, կը կառուցանէ, իրենց մէջ եւ իրենց ու իրենց մախմիքներում մէջ:

Հիմա որ ամացած է ամոք շրջանը եւ մենք հեռացած ամոքմէ, եթէ գիտակցիմք ամոք արժէքիմ եւ գտնենք այն թերութիւնը մեր մէջ որ մոռցնել տուած է զամոք, եւ եթէ կ'ուզենք, մեր կենքով՝ աշխարհի մէջ, աշխարհիմ առջեւ դեր խաղալ, այն ատեն ուրիշ մարդու կերպարանքը առնենք: Բայց որեւէ մարդ չստիպեր որ այսպէս ընենք: Եթէ չեն ստիպեր իմչո՞ւ ուրեմն չըլլամք մենք իրաւ, խոր, ամկեղծ մարդեր: Կամ այն է որ այդ ասպարէզիմ մէջ մտնելով դերասանութիւն պիտի ընենք որ ոչ մէկ արժէք ունի, եւ կամ ալ, քանի որ սիրով ալ կը մտնենք ամոր մէջ, պիտի չիջնանք այդ աստիճանիմ եւ մեզի իմկած բաժինը ամկեղծութեամբ պիտի ընենք: Իմչո՞ւ իրապէս մեր մէջէն ալ չգամ մեր հայ հայրերում ստեղծումները, ու զամոք դնենք մեր Աստծոյմ առջեւ:

Եթէ կարենանք ընել ասիկա, այսինքն եթէ մտցնենք մեր հոգիմ ժամերգութեանց, եկեղեցական արարողութեանց մէջ, յառաջ կրնայ գալ Գարուն մը: Այդ բոլորը իրաւ կենքով մը կը ծաղկիմ երբ իրաւ հոգիներէ թափանցուիմ:

Կամ մարդեր որոնք ոչ թէ չեն ուզեր մտնել այս հոգեբանութեան մէջ, այլ սովորութիւն մը ըրած են այդպէս ամտարբեր ընել այդ բոլորը, եւ այդպէս ալ կ'ընեն: Բայց որքան "ուզելիմ" ամկեղծ ըլլայ՝ մեր գործը, մեր աղօթքը իր արժէքը կը պահէ՝ թէ իսկ մեր ուզածը ամէն վայրկեան չկարենանք իրագործել, թէ իսկ ամէն անգամ չկարենանք իրաւ ընել: Քրիստոս ճամապարհ է, քալել մըն է: Կարենորը ճամբում վրայ մնալն է, թէ իսկ յոգնած՝ երբեմն չկարենանք յառաջանալ, կամ միմչեւ իսկ՝ ուժասպառ ըմկրկիմք:

Եթէ մեր հոգիմ մտցնենք այդ ձեւերում մէջ, այդ բոլորը պիտի բացուիմ, լուսաւորուիմ: Ամոք մէջ հոգեկան յաւերժական ուրախութիւններ կան, պայմանաւ որ մեր կենքը տանք ամոք, զամոք արթնցնելու համար: Զայնով չէ որ ամոք գոյութեան կու գամ, պէտք է ձայնիմ ճամբով հոգիմ ալ մտցնել ամոք մերսը:

Ու այս գործը կ'ըլլայ իրաւ, լուսաւոր հոգիներով:

Ահա իմ կոչս ձեզի:

19 Փետ. 1944

ՇԱՀԱՆ Ռ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ